

АЛЕКСАНДЪР БОЖИНОВ. МЕЖДУ ЛИТЕРАТУРАТА И ЖУРНАЛИСТИКАТА

доц. д-р Гергана Начева
Бургаски свободен университет

ALEXANDER BOZHINOV. BETWEEN LITERATURE AND JOURNALISM

Assoc. Prof. Gergana Nacheva, PhD
Burgas Free University

Abstract: *The proposed text reveals little known aspects of personality and creative work of Bulgarian cartoon's father Alexander Bozhinov. It is outlined the figure of the intellectual in public space and media climate at the beginning of 20th century with its artistic syncretism, which is a feature of all modern periodicals of that time.*

Key words: *Alexander Bozhinov, Bulgaran, political cartoon, satirical periodicals, European influence*

Фигурата на Александър Божинов се проектира на фона на цивилизационната градска история и очертава нови естетически и културни параметри. Тя е илюстрация за един интелектуален, медиен и комедиен спектакъл, характерен за модерната ни смехова култура и градската митология от началото на ХХ век.

Кариерата му на художник начева в далечната 1896 г., когато постъпва в рисувалното училище, открито в същата година. Първата си карикатура Божинов помещава във в-к „Вечерна поща“ на С. Шангов. По същото време дебютира с хумористични рисунки за в-к „Смях и сълзи“, стартирал на 9.V.1898 г. под редакцията на Р. В. Радев. През цялото си съществуване, хумористичното издание е изпълнено с карикатури и рисунки на Божинов.

Освен че сътрудничи на почти всички сатирични издания: „Смях“ (1914-15), „Българан“, „Вечерна поща“, „Смях и сълзи“, „Злъч и смях“, Божинов участва с карикатури в „Камбана“, „Зора“, „Нашенец“, „Свободна реч“, „Македония“ и др. под псевдоними Бедния Альоша, Бисмарк II, Бедния Хайнрих, Гений III, Методи Генков, Камен Дерский, Лумпациус, Митрофан Голий, З.Д. Петков, Нестросва Simus, Orlando Savonarola, Septimius Sever и др.

Във всички свои изказвания Божинов твърди, че изпитвал голямо влечение към литературата и щял да се отдаде на книжовно творчество, ако тогава то е давало възможност за препитание. Затова започва да рисува, според силите и възможностите си, защото рисунките се търсели и плащали. Но литературните предпочитания винаги са го съпътствали и са предхождали рисуването. Първото стихотворение, което написва, е озаглавено „Просяк“ и е отпечатано в ученическото списание „Извор“, излизащо в Русе.

Като студент в София, той изпитва влечение към журналистиката и започва да пише материали, хумористични стихове и прозаични текстове, илюстрира ги и написва на ръка хумористичен вестник „на вътрешно-семейни теми“, наречен „Гел гелим“ (1897-99) – израз, употребяван от един от роднините му.

Божинов е изключен от рисувалното училище за рисуване на карикатури на министри и др. високопоставени лица, въпреки че ги подписва с псевдоними. Изключва го самият проф. Иван Мърквичка за рисуване на карикатури на преподавателите си. Тогава започва своята журналистическа дейност. Инерционно е наричан баща на българската карикатура, тъй като тогава карикатуристите са били съвсем малко. Той е архитектът както на веселия и причудлив свят, излязъл изпод молива му, така и създателят на стихове, фейлетони и комедийни разкази.

Творчеството му отваря коридор към една епоха, видяна през погледа на хумориста. Това, което днес особено ни интригува, е реконструирането на онова взаимодействие на различните полета – кръчмата, кафенето, веселата бохемска компания, на онази България, която вече е изгубена за нас. Те осветляват психологията на едномислещите интелектуални кръгове и издания. Ако искаме да подчертаем емблематиката, то неизменно трябва да започнем с едно от най-репрезентативните издания на българския хумористичен печат – „Българан“.

В един от малкото обстоятени прегледи на българския хумористичен печат „Естествена история на българския смях“ Ясен Бориславов пише: „Редакцията на вестника се помещавала в гостилница „Средна гора“ на Бай Георги Атанасов от Панагюрище, който в разказите и спомените на българановци неизменно фигурира като един от стълбовете на компанията“. (Бориславов, 2014:178) [4]

Но всъщност стълбът на „Българан“ е Александър Божинов, който в оптиката на Бориславов е „Най-оригинален, най-весел и духовит, ненадминат виртуоз в интимните забави на групата“, прецитирайки почти дословно Елин Пелин от спомена му „Българановци“, поместен в сборника, посветен на Ал. Божинов (1924).

Сред съзвездието интелектуални присъствия са македонските поборници Христо Силянов и Александър Кипров, Владимир Попатанасов (Пепо), Петър Нейков, Александър Балабанов, Елин Пелин, Андрей Протич, художникът Петър Морозов, артистите Сава Огнянов и Васил Кирков, както и архитектите Кирил Маричков, Пенчо Койчев и Коста Баталов. Ал. Божинов се очертава като синтетичен талант, характерен за ситуацията на модерността, който работи в изобразителното изкуство, карикатурата и литературата.

В своите спомени пред сина си Божинов твърди, че е вложил в „Българан“ цели 6 години – от бр. 28/10.IX.1904 той редактира вестника съвместно с Кипров. Божинов успява да привлече за сътрудници Елин Пелин, Рачо Стоянов, Николай Лилиев, Теодор Траянов, Димчо Дебелянов и други млади поети и белетристи. Той променя столичноцентричния модел, давайки трибуна на сътрудници от провинцията. В „Българан“ е привлечена и сръбската художничка Бета Вуканович, създател на политически и автокарикатури. Така вестникът налага традицията на жените-художници.

Ал. Божинов школува от западните списания и вестници, подробно изучава техниката на големите чужди графичи. „Българан“ запознава българската аудитория с карикатурите на Гулбрансон – карикатурист на авторитетното германско хумористично издание „Симплицисимус“: „Оттам се научих аз, че карикатурата не трябва да бъде нито плосък смях, нито жесток удар – научих се, че карикатурата трябва да носи всички добродетели на гражданина и трябва да притежава всички ценности на едно произведение, т.е. карикатуристът трябва да бъде човек, а карикатурата – изкуство“ –

пише Ал.Божинов в сп. „Златорог”, г.V, кн.5. По това време българановци получават списание „Симплицисимус” и препечатват някои негови карикатури. Така Божинов успява да инициира налагането на европейското изкуство и култура в България. Както твърди самият карикатурист: „Тогава хората нямаше къде да си купят чужди списания, а не всеки можеше да ги следи в Народната библиотека. С „Българан” популяризирахме известните по онова време хора, за които се пишеше понякога или чиито произведения се превеждаха у нас”. (Божинов, 2015:71) [3]

Александър Божинов е един от основоположниците на политическата карикатура у нас. Заедно с образите на артисти и поети по страниците на „Българан”, той рисува ген. Рачо Петров, Никола Геннадиев, Михаил Маджаров, Александър Малинов, Михаил Такев, което според признанието му е обусловено от „техните слабости, които най-ярко изпъкваха”. През 1909г. Божинов прави една интересна изложба – той изрязва от картон карикатури на политици и ги нарежда като живи фигури в подходящ ситуативен контекст – градини, заведения и др. Не закъсняват и наказателните процедури – по-късно, когато той напуска „Българан” и работи в други хумористични издания, Александър Стамболийски забранява отпечатването на някои карикатури, на което свободолюбивият Божинов отговаря с фейлетон, че няма право да упражнява цензура на печата и министър-председателят вдига ветото. Ал. Божинов светкавично реагира с карикатурата, изобразяваща Стамболийски като укротен бик, на която министър-председателят искрено се засмял и саморъчно разписал да се отпечати. По-късно Стамболийски му предлага работа в Берлин като аташе по печата, но с артистичния си дух Божинов реагира остро, твърдейки, че не става за синекурни длъжности.

Веселата му неспокойна линия оставя в историята на карикатурата поредица от дружески шаржове като тези на: Стефан Македонски в ролята на Палячи /1936/, Фьодор Шаляпин /1934/, актрисата от МХАТ Германова /1924/, Сава Огнянов и др.

Негови творби са излагани на изложби във Венеция, Загреб, Мюнхен, Белград, Прага и др.

Демократът Божинов винаги е служил на един господар – творческата свобода. Дори докато специализира в Германия, той изпраща карикатури за вестника и пише гневни сатири против Фердинанд. За тази си проява карикатуристът изтърпява присъда 6214 от 14.VI.1907 в Софийския апелативен съд и е осъден на една година тъмничен затвор „за докачане честта на н.ц.в. държавния глава” (Божинов, 2015:77) [3] Два месеца преди женитбата си Ал. Божинов пак лежи в затвора. Когато излиза оттам пише на 7. IV.1907 в картичка до годеницата си: „Освободиха ме от затвора при условие, че ако се оженя, ще излежа двойно наказание и ще платя 5000 лева глоба”.

В притурка към брой 41 на в-к „Работническа борба”/17.I.1905/, той пише: „В-к „Българан”, единственият хумористичен вестник у нас, бил даден под съд за оскърбление на свещената и неприкосновена особа на княз Фердинанд. Ние не можем освен да сърадваме редакцията на в-к „Българан” за сторената ѝ чест от почитаемото българско правосъдие, което ще иска да запазва българския гражданин от лоши помисли за държавния глава; надяваме се, че „Българан” ще почне да се ползва с по-голямо внимание от свободолюбивото гражданство.” (Божинов, 2015:78) [3]

Днес поведението на демократа Ал. Божинов може да бъде пример за свободен интелектуалец, който не се страхува да изрече истината на висок глас. След влизането в сила на Закона за печата в „Българан” той помества стихотворението „Разговор по телефона със свети Иван”: / „-Ало, ало, кой е там? / -Българан. / Разгеле, за теб

таман... / Говори Свети Иван. / Е, кажи кой там царува, / цар ли някой или княз? / И със вас / как живеят и поменува? / Казвай волно – аз съм сам. / Българан: Не знам. / Прави ли по пън разходки, / туря ли ви борч голям? / Българан: Не знам.” (Божинов, 2015:78) [3]

Ал. Божинов и българановци яростно се сражават срещу цензурата и монархическата институция. На процеса, на който е осъден за фразата „Обичаме го ний, обичаме го много”, на въпрос на прокурора какво всъщност означава тази фраза, Божинов отговаря с тънка ирония, че се касае за „Ода на виното”.

В обръщение към читателите по случай втората годишнина на „Българан” Божинов защитава пламенно гражданската си позиция: „Защото само оня, който не е боравил в журналистическото поле, не може да знае какъв тежък, почти непоносим труд е да се издава един вестник с толкова много илюстрации, а главно хумористичен. Колко души има у нас, които могат да разчепкат една язва леко, безобидно, назидателно? „Българан” се е нагърбил с нелеката задача да стреля срещу грабителите и техните ятаци, върху унизителите на човешината и върху техните покровители. Върху пигмеите и техните инстинкти. Върху всичко, което пълзи, лигави се, граби, унижава, живее на чужда сметка. Върху всичко гадно.” (Божинов, 2015:75) [3]

Обществото на българановци успява да сложи началото на жанрове като естрада, скечове, рецитации, модерните песни – народни и градски, концертното рисуване и кукления театър. Първото представление е осъществено с помощта на арх. Танчо Донков, който изработил куклите с лица на Н. Танев, Ал. Божинов, Щъркелов, Букорещлиев, Б. Денев, Камбуров и едно магаре с физиономията на скулптора Андрей Николов.

Друга инициатива на българановци е литературният сборник под редакцията на Андрей Протич, издаден от книжаря Христо Олчев, в който участват Ал. Божинов (Герган), Ал. Балабанов (Гретхен), Е. Пелин, Тр. Кунев, Вл. Попатанасов (Пепо), А. Протич (Светозар Петков), Хр. Силянов (Торпедо), Кириак Савов (Фаустус), Ц. Церковски и др. Именно тук Ал. Божинов помества своя автокариатура и хумористична автобиография: „По същия ред, както всички хора, съм излязъл на бял свят. Оттогава до днес съм живял в едно голямо безредие. Обичам каквото мисля да го наричам, или да го нареда в стихове. Затова минавам за художник и сегиз-тогиз за поет. Прави ми удоволствие да се закачам, затуй и мене ме закачат: тъй разбирам смисъла на живота и се считам за най-щастливия човек на земното кълбо. Обичам хубавия смях, хубавата бира, хубавите хора.” (Божинов, 2015:83) [3]

Ал. Божинов престава да редактира „Българан” през 1928 г., когато постъпва като художник в Народния театър. Издава стихосбирката „Лека нощ” с подкрепата на кюстендилския книжар Яким Якимов. В този период надделява рисуването и Божинов се отдава напълно на карикатурата. Той продължава да печата разкази, публикувани в различни списания, а един от тях е преведен на сръбски.

Почти неизвестен факт е, че двама популярни локални герои – Пижо и Пендо, са рожба на Ал. Божинов. Чрез тях той показва български регионални черти и макар да е роден в Свищов, твърди, че познава шопите по-добре, тъй като от малък ги наблюдава в кръчмите и пазарите. Това са подпланинските витоски шопи, докато Елин Пелин рисува други шопи – чернодрешковците. Впоследствие Пелин заема Пижо и Пендо, за да ги изобрази в хумористичните си разкази.

През 1902 г. Божинов заминава с намерение да следва там за Мюнхен с малкото пари от изложбата, която прави заедно с Морозов. Второто му пребиваване в Мюнхен е през 1904 г., а третото през 1912 г. През 1906 г. с дружество „Лада” присъства на изложба в Белград. Всички художници са наградени със сръбски ордени, с

изключение на Божинов и още една художничка, тъй като са пренебрегнали приема в двореца.

Ето как изглежда карикатурата на Божинов през погледа на другия огромен български карикатурист – Илия Бешков: „Смехът на Божинов е навсякъде: и като сатира, и като присмех, и като радост – във всички слоеве и във всички възрасти. Той осмя възрастните грешници и негодници, а на децата даде във весели картинки и стихове най-чиста радост. Александър Божинов е не само баща на българската карикатура – той я издигна в изкуство и ѝ даде език графичен, който родствено и равноценно стои до богатия, действен и ясен български език.” (Бешков, 2008:130) [1]

Една цяла митология може да бъде свързана с името на Ал. Божинов и гостилница „Средна гора”. Там се събират веселите българановци, които често ядат на вересия при щедрия собственик Бай Георги. Обичайни посетители са актьорите Сава Огнянов и Атанас Кирчев, Елин Пелин, Петър Нейков, Димитър Бояджиев и др. Този топос разкрива ярка бохемска традиция на непринудените и весели другарски разговори, които са вдъхновявали безбройните карикатури върху бялата дъска в кръчмата, остроумните надписи върху нея или веселите стихотворения. Както твърди Б. Кунчев, това са своеобразни феномени на културата, които ще се проучват и занапред като многозначителна тема, защото са „част от духовната ситуация на отминалите времена и от живота на онези, оставили името си в историята на изкуството и културата”. (Кунчев, 2014:269) [5]

Българановци създават и свой марш, наречен „химн на фамилияните” (онези, които обичат да пият), озаглавен „Отец Ной”. Вестникът се превръща в културна траектория, която създава „странични” културни дейности, характеризиращи „Българан” „не просто като гнездо на бохемстващи артисти, а по-скоро като културно средище и начало на една нова етико-естетическа вълна в българската култура, трябва да се посочи и „Литературният сборник на българановците” (1906), както и двата хумористични календара, които те издават през 1905-а и 1906 г.” (Бориславов, 2014:183) [4]

Изданието действа като катализатор в българската модерност от началото на ХХ век. Този дух намира приемственост в издания като „Смях”, „Шантеклер”, „Българан” (1916-1924). Ако потърсим модерността, която българановци привнасят в българските условия, макар и вече изпреварени от Алековата „Весела България”, те успяват да очертаят фигурата на интелектуалеца в публичното пространство и медийния климат, с неговия художествен синкретизъм, което е особеност на цялата модерна периодика на ХХ век.

Различните алкохолни питиета са цивилизационни знаци в сатирични стихотворения, анекдоти, сценки, разкази, карикатури и рисунки. Халбата е семиотика на хедонизма и е елемент от някои винетки на Божинов, като илюстрации на „Литературния сборник на българановците”. Както и при останалите членове на кръга, така и при Божинов се забелязва напрежение ниско/високо, идеалистично/реалистично, патетично/делнично, грозно/пошло, уличното и дребнавобитийното.

Друг похват е пародийното преобръщане на високата литературна класика, пародиите са предимно по стихове на Иван Вазов, а целият цикъл „Студени картинки” на Елин Пелин демонстрира тази тенденция. Потвърждение за това са две от ранните стихотворения на Божинов „Сантиментална разходка из моя гардероб” и „Ода на моя балтон”: / „О, балтоне, ти си дивен чародей! / Лирата ми слаба ѝ, за да те възпей... / [...] / Ти опита с чувство баварската бира, / И видя нектара откъде извира, /

[...] / С теб пръв се влюбих – О, велики Боже, / И с теб на гърба ми отказаха тоже...”/ (Бориславов, 2014:194) [4]

Божинов внася модата хумористично да се опоектизират вещи, пародийно да се разместват и преобръщат критерии и стойности, както се забелязва в стихотворението „Моята муза”. Бориславов вижда в тези пародийни разрушавания „търсене на една нова социална функция на смеха, той е инструмент на ново подреждане на стойности. В ценностната система на модерния смях балтонът, цилиндърът, ботушите, бирата и котлетите са точно толкова значими, колкото князът, политическите партии, пропагандираните идеали, любовта, поезията или природната картина. Травестирането на възвишеното и идеалното в тривиално и делнично е по принцип често използван хумористичен прием.” (Бориславов, 2014:195-196) [4]

Сатирата винаги е предизвиквала скандали, неодобрение, отхвърляне и преследване. Според статията на естета Боян Пенев в сп. „Мисъл” (2, 1905) „Българан” „се задява с дребнавото в живота”, което не заслужава особено внимание. Той идеализира „безделието и духовната пустота, „приятното самозабравяне и лекомислие”, за което светът е „разкошен салон, отдето се минава за спалнята на вечността” (Magnus). (Бориславов, 2014:199) [4]

Неоценим е приносът на Божинов в живописата, приложните изкуства и детската илюстрация. През 1924 г. той е съставител на една от най-добрите детски антологии – „Златна книга за нашите деца” и заедно с Е.Пелин, Д.Габе и Стоян Попов /Чичо Стоян/ помества свои стихотворения, най-популярното от които е „Бабо Мравке, где така...” калкирано от стара басня на Езоп, преминала по-късно през Лафонтен. Поколения деца са се възхищавали на илюстрациите му към ритмуваната проза на Е.Пелин „Страшният вълк” /1956/. Илюстрациите към „Под игото” /1950/ не излизат в изданието, защото се провежда конкурс, спечелен от Б.Ангелушев. Писателските изяви на Божинов не свършват с това, той е кръстник на книгата на Е.Пелин „Пепел от цигарата ми” и на Ст.Л.Костовата „Комедия без име”.

Истинският му реформаторски дух се изявява в Народния театър, където създава нова европейска сценография и костюми с високо професионално равнище, поставя въпроса за функциите на художника-декоратор и приносът му към цялостната постановка. С това допринася за модернизиранието на българския театър, където е интелектуалната плеяда – П.Славейков – управител, П.К.Яворов – драматург, Йозеф Шмаха – гл.режисьор, И.Попов – режисьор. През 1910 г. Божинов е уволнен, но той продължава да пише театрални критики /„Възкресението на Ханеле” от Герхард Хауптман”/. Въпреки че формата е фейлетонизирана, той продължава да отстоява проблема за театралната декорация в контекста на модерността, като критикува авангардиста Ив.Милев, че не е приложил докрай стила на кубизма. Пише статия за операта „Гергана” на Маестро Г.Атанасов.

Във в. „Сговор” бр.139/Х.1923 г. помества програмна статия „При хората на новото изкуство” по повод модерната театрална формация „Студия” на Леон Даниел: „Но в постановката „Играта” аз видях усилията на хората от студията да дадат едно изпълнение, което да отговаря на художествените изисквания на новото време”. (Божинов, 2015:136) [3]

През 1929 г. Ал.Божинов е избран за член-кор. на Академията на науките и изкуствата, а след смъртта на акад. Иван Лазаров временно оглавява Института по изобразителни изкуства.

Ролята на Божинов в културата на България в първото десетилетие на ХХ-и век е тя да излезе от периферната си примитивност. Петър Нейков ни го представя като интелектуалец със солидно влияние в софийското общество: „Човек, близък на писа-

телските среди и младите художници”.(Нейков,1956,:140) [6] Още неговите съвременници го наричат „Най-достоеен наследник на А.Константинов” – в „Златорог” С.Скитник пише: „Едва ли имаме творческа личност, тъй неразривно свързана с нашия всекидневен живот, тъй бързо, остро и талантливо реагираща на всяко обществено събитие, на всяка духовна проява, като Божинов. Пътят на Божинов е някаква будност и нетърпеливо надничане във всяка жизнена проява.” (Божинов, 2015:147) [3] Скитник не забравя да спомене експресивните пейзажи на Божинов, изискано колоритните портрети и стилизации, кабаретната гротеска, възкресяването на стария български керамичен орнамент и добавя: „Само това стига – да го наречем Големия между нас”.

Проф. А.Балабанов акцентира върху поета и писателя А.Божинов, той го определя като „силен и поетичен художник, изпълнен с оригиналност, с дълбока духовитост и с поезията на един свободен дух, който не иска да вижда това, което само другите виждат, иска да покаже какво той вижда”. (Божинов, 2015:150) [3] Балабанов говори за стиховете му, за политическите злободневки, наричани от автора „леки римувани бележки” и припомня стихосбирката му „Лека нощ”.

До Втората световна война делото на Божинов е широко популяризирано в България – през 1908 г. е издаден първият албум с карикатури, през 1912г. е чествана 15-годишната дейност на А.Божинов, през 1924 г.е организирано честване, учреден е комитет от общественици и хора на изкуството с председател Е.Пелин, уредена е изложба, издаден е втори албум със скици и карикатури, като тези на И.Вазов, Г.П.Стаматов, Елисавета Консулова-Вазова, Конст. Щъркелов, Ст.Л.Костов, Борис Денев, Е.Пелин, А.Балабанов, а през 1959 г. е честван 80-годишния му юбилей, съпътстван от изложба на над двеста негови творби. Незабравими остават: цикъла „Образи от минало време”, където са Я.Вешин и Иван Ангелов, д-р Кръстев и Кирил Христов, С.Радев и д-р Н.Генадиев, проф.А.Митов, Антон Шоурек и Иван Мърквичка, журналистите Й.Хербст и Емил Казак-Чермак и др.; цикъла „Хора на изкуството”, както и илюстрациите към „Литературен сборник на българановците”.

А.Божинов е съден от Народен съд по делото за българските интелектуалци. В негова защита се възправя другият емблематичен български карикатурист – И.Бешков, който заявява: „На подсъдимата скамейка е изправена карикатурата ...Трудно е да се защитят карикатурата и хумора, защото те нямат приятели....За тази карикатура, която в половин век се е раждала от ръцете на А.Божинов и която днес е изправена на съд, аз свидетелствам като неин малък представител у нас и моля ви, господа Съдии, бъдете милостиви, тъй като вашето осъждане с нищо няма да увеличи нашето, на карикатуристите, наказание, определено отдавна. Ние сме в шестия кръг на Ада.” (Бешков, 2015:120-122) [2] От това време е цикълът на Божинов „В Централния затвор” /1945/, където е карикатурата, изобразяваща Д.Талев и Камен Каменов в килията.

Делото на Божинов постепенно минава в забвение. У старите поколения споменият избледнява, а младите не го познават. В учебниците много по-често се срещат карикатури на Бешков. Божинов е един от най-дълголетните творци, творческата му енергия не го напуска и в дълбока старост и той продължава да рисува, създава редица акварелни картини, илюстрира Паисиевата История, изследва развитието на старите български занаяти /кованото желязо/, продължава да описва историята на българската карикатура, дава интервюта за вестници и радиото.

В последните си бележки от живота, озаглавени „Витошки песнопения”, той говори за различните художествени траектории, с които се е занимавал, за активния

журналистически живот, който е водил: „Покрай всекидневните карикатури, които помествах в столичните вестници, позволих си дързостта да поетизирам – пишех стихове. /.../ В такова мое сладко пътешествие вслушвах се в птичето сладкопееене, мятах се от спомен на спомен и си приказвах с моите любими близки и приятели, пишех писма, които не им изпращах....” (Божинов, 2015:382-383) [3]

Днес ретроспективно говорим за европейския творец, един от строителите на културна България, чиито стенописи в Свищовската академия са били определени по времето на тоталитаризма за изличаване, защото „не представяли истинския днешен живот”, а в ХХI-и век по неговите спомени „Миналите дни” или „Старовремските кинотеатри”, огромния брой карикатури, рисунки и скици, шаржове и гротески се опитваме да сглобим картината на онази стара България, която ни оставя безмълвни пред своята грациозност, изисканост и красота.

Литература

1. Бешков, И. Слово и образ. С., 2008
2. Бешков, И. Черната тетрадка. Дневник (1950-1951,1955), Досие (1925-1959), Албум (1930-1957). С., 2015
3. Божинов, А. Александър Божинов разказва. С., 2015
4. Бориславов, Я. Естествена история на българския смях /от Иван Богоров до вестник „Българан”/. С., 2014
5. Кунчев, Б. С носталгия и за да помним. Литературата. Год.VIII (2014), кн.14
6. Нейков, П. Техните образи. Спомени. С., 1956